

Un monument al cavalerului danubian la Miercurea Sibiului

NICOLAE BRANGA

Campaniile arheologice întreprinse în 1978, 1979 și 1982 în vecinătatea actualei stațiuni balneare Miercurea Sibiului (Albele)¹ s-au soldat cu descoperiri pe cit de diverse pe atât de interesante. Complexul arheologic cercetat datează din veacurile II—IV e.n. și este alcătuit dintr-un edificiu termal, prevăzut cu puț (*puteus*) și conductă de alimentare, un turn hexagonal de pază și o mare clădire destinată serviciilor curente pentru o stație romană balneară (*aquae*) și rutieră (*mansio*)².

Această clădire, lucrată în *opus incertum* cu restrinse rețele în *opus latericium*, constă din patru interioare, două mici, unul mijlociu și altul mare, situate în spatele unei curți asimetrice, delimitată de ziduri și prevăzută cu intrare largă la colțul nord-estic (fig. 1).

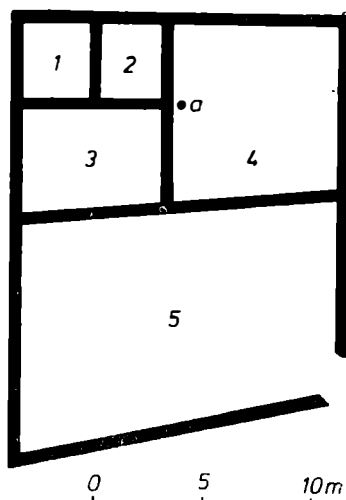

Fig. 1. Planul edificiului roman de la Miercurea-Sibiului. 1—3 camere. 4 stabulum. 5 curte. a. Locul de descoperire a tăbliței reprezentând Cavalerul danubian.

Compoziția molozului (*laterculi* de diverse tipuri, *tegulae mammatae* și *tubuli* de la instalația de încălzire, sticla pentru geamuri, *tegulae* și *imbrices* de la acoperiș etc.) atestă înaltul nivel edilitar al construcției și funcția sa profană. Repartiția diferită a inventarelor recuperate particularizează funcția fiecărui interior. Zgura și lupa din interiorul 1 pot atesta o fierărie, numeroasele fragmente de vase ceramice și de sticlă, fragmentul de *catillus*, virful de *pilum* și alte câteva obiecte mărunte descoperite în interioarele 2 și 3 verifică funcția domestică (*cullina*, *cenacula*) a acestora, în timp ce absența inventarelor de uz casnic în interiorul 4 probează veridicitatea interpretării sale ca *stabulum* pentru animalele de tracțiune ale celor ce băteau drumul imperial Apulum — Romula, care evolua prin lunca Secașului, în vecinătatea nordică a complexului antic.

Din zona de contact a pereților ce separă interioarele 2, 3 și 4 ale clădirii (fig. 1 a), de pe nivelul antic al interiorului 4, la 70 cm sub nivelul actual, au fost recuperate, în iulie 1979, nouă fragmente provenind dintr-o tăbliță de gresic reprezentând Cavalerul danubian. Monumentul era păstrat în antichitate în interiorul 4, fragmentându-se cu ocazia prăbușirii suprastructurii acestuia. În vecinătatea tăbliței apăruse o monedă de argint emisă în anul 194 e.n. de împăratul Lucius Septimius Severus³.

Cele nouă fragmente s-au îmbinat perfect alcătuiind o placă dreptunghiulară (20 cm înălțime, 17 lățime și 1,5 grosime) având câteva lipsuri lesnicios întregibile (fig. 2). Un chenar marginal îngust încadrează întregul cimp reliefat al tăbliței, iar alte două, paralel profilate, separă figura în trei registre inegale, conform regulii. Volumele sînt și în acest caz realizate prin escavații

¹ Cercetările (conduse de autor) au fost patronate de Institutul de învățămînt superior Sibiu.

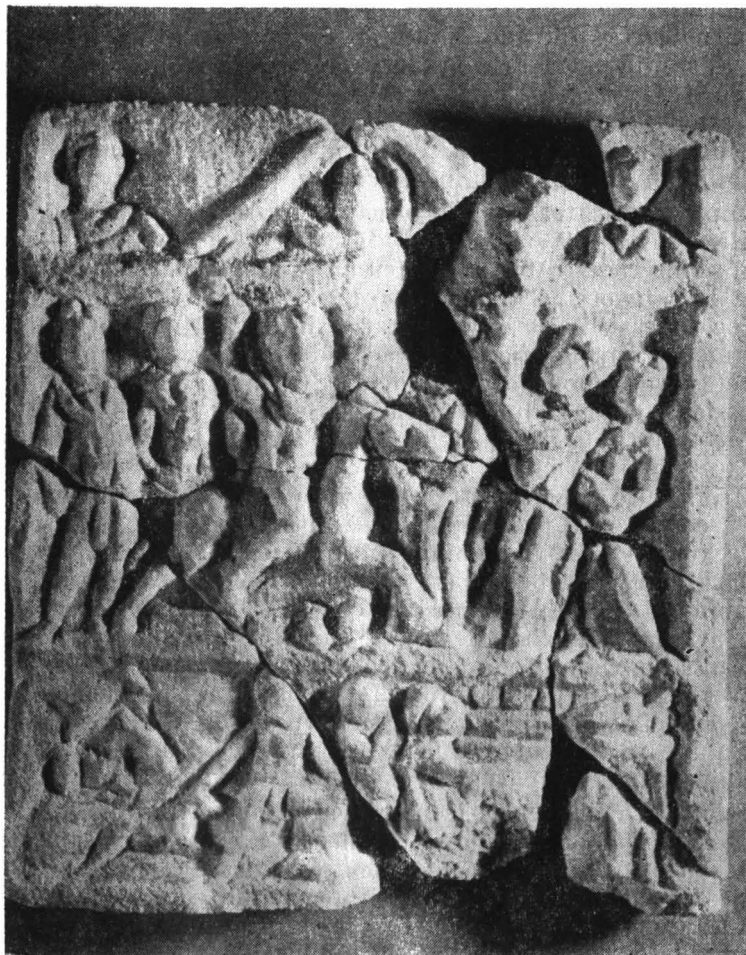
² Amănunte topografice și arhitectonice la N. Branga,

Urbanismul Daciei romane, Timișoara, 1980, p. 52—63, fig. 17—29.

³ *Ibidem* p. 54—55, n. 269, fig. 26—27.

largi, mai mult sau mai puțin profilate și șanțuri unghiulare fruste. Reproducerea stereotipă a șablonului, în manieră artizanală, explică în bună măsură schematismul figurilor și ansamblului. Cu toate aceste aspecte sculpturale provinciale, condiționate și de specificul grosier al materialului folosit, se remarcă proporționalizarea optimă a registrelor, unitatea lor scenică, vioiciunea și expresivitatea figurilor, dinamismul ipostazelor cultice, elemente artistice care pun în lumină talentul real al lapi-

Fig. 2. Tăbliță reprezentând Cavalerul danubian de la Miercurea-Sibiului.

cidului daco-roman executant. Urme vagi de vopsea roșie păstrate pe chenarul din colțul stâng superior denotă că tăblița era vopsită.

În linii mari monumentul repetă iconografia celorlalte cazuri descoperite în Dacia, sau în alte provincii romane dunărene⁴. Registrul superior, mai restrins și mai puțin încărcat decât celelalte două, redă la colțuri pe *Sol* (dreapta) și *Luna* (stînga), centrul fiind rezervat celor doi șerpi sinuoși avînd capetele înălțate la gura unui vas piriform, eventual un ou. Scena centrală a registrului superior este dispusă într-un fronton puternic profilat — element iconografic și simbol cosmogonic insolit la această categorie de tăblițe reprezentînd Cavalerul danubian, asupra căruia vom reveni. Registrul median domină tematic și dimensional ansamblul figurativ al monumentului. El redă un triptic în care centrul revine *Cavalerului*, *Marii Zeițe* și *Dușmanului* căzut sub copitele calului, spațiul din dreapta și stînga fiind ocupat de cîte doi acoliți. Tratarea frontală a personajelor centrale și în profile inverse a grupelor de acoliți dă aspect episodic temei figurativ-cultice prin-

⁴ Din bogata literatură consacrată temei menționăm doar lucrările de sinteză: D. Tudor, *I Cavalieri danubiani*, ED. 7, 1937, p. 189—356; Idem, CMREI), I (*The Monuments*),

Leyden. 1969 și II (*The Analysis and the Interpretation*), Leyden. 1976.

cipale, după cum galopul calului și *hlamida* în vînt a *Cavalerului*, dispunerea sulitei sale în diagonală, spre capul celui căzut, ținuta diferită a acoliților (cei din stînga în repaus, cei din dreapta în mișcare), drapajul pregnant reliefat al vestimentației — mai ales în cazul *Marii Zeițe* (din a cărei poală se hrănește calul) — *rython*-ul ridicat cu avînt de primul acolit din dreapta sînt detalii sculpturale ce asigură dramatismul și unitatea scenei. Registrul nu prezintă noutăți plastice în comparație cu celelalte exemplare ale genului. Trăsăturile sale esențiale, tripartiția și episodicul, se regăsesc întocmai în registrul inferior. Scena centrală a acestui registru prezintă trei personaje în plină activitate rituală. Un sacerdot inițiator (*mystogogos*) trăște un berbec către altarul de sacrificiu în prezența zeiței *Nemesis*, care urmărește cu atenție un inițiat (*mystes*) ce manevrează bastonul neofiților pe o *mensa delphica*. Pe acest trepied este depus un cap de berbec, în planul căruia, spre inițiat, exact sub chenar, apar schițate trei piini. În extremitatea stîngă a registrului inferior lapidul redase imaginea unui cocoș și, fapt insolit pentru iconografia tăblițelor dedicate Cavalerului danubian, imaginea unui minz așezat la pămînt.

După clasificarea dată în urmă cu aproape o jumătate de veac de arheologul Dumitru Tudor — clasificare valabilă și în stadiul actual al cercetărilor — monumentul de la Miercurea-Sibiului (Albele) se înscrie în categoria *A* (cu un singur *Cavaler*) seria finală *c* (avînd cinci acoliți), care face trecerea la categoria *B* (cu doi *Cavaleri*)⁵. Această serie evolutivă tranzitorie a fost datată de D. Tudor pe baze stilistice și iconografice în sec. II e.n.⁶. Opinia sa se verifică în principiu la Albele cu argumente stratigrafice, tăblița fiind descoperită, cum subliniam mai sus, în nivelul de cultură din care apăruse moneda emisă de L. Septimius Severus în anul 194 e.n. Asocierea monumentului cu moneda și datarea lui în perioada Severilor este inlesnită dealtfel atît de cele trei registre ale sale, care apar și la seria *Ba*⁷, cît mai ales de frontonul din registrul superior, absent la celelalte exemplare din seria *Ac*⁸, dar frecvent la cele din seria *Bg*, ambele (*Ba* și *Bg*) ulterioare. Mai exact, frontonul apare în structura iconografică a tăbliței de la Razgrad, Bulgaria⁹ (sfîrșitul sec. I e.n.)¹⁰, considerată prototipul seriei inițiale *Aa*¹¹, în care se înscrie exemplarul cu fronton și două colonete torsate din Dacia inferioară¹² (sec. II), continuînd apoi prin seria *Ac*, reprezentată de exemplarul de la Albele (perioada Severilor) în categoria *B*, cu deosebire în seria *g* a acesteia, larg răspîndită în sec. III e.n.¹³. În consecință, tăblița de la Miercurea aduce precizări de ordin cronologic privind tranziția de la categoria *A* la categoria *B* de monumente dedicate Cavalerului danubian, adîncind totodată cunoașterea legăturilor iconografice intime dintre aceste două categorii. Faptul este important în contextul istoric al problemei intrucît tăblițele din seria cu un singur *Cavaler* și cinci acoliți, implicit exemplarul de la Miercurea-Sibiului, provin din Dacia superioară¹⁴, ceea ce pune în evidență rolul acestor spații culturale în geneza categoriei *B*, răspîndită în toate provinciile romane dunărene. Constatarea atestă o dată în plus suportul dacic al cultului.

Cele două elemente iconografice insolite, frontonul din registrul superior al tăbliței de la Miercurea-Albele și minzul din cel inferior lărgesc într-o anume măsură cunoașterea semnificațiilor religioase ale acestui gen de monumente sculpturale. Frontonul încadrînd cei doi șerpi și vasul dintre ei nu poate simboliza decît sacralitatea cerului pe bolta căruia călătorește *Sol*, aluzia plastică la drumul divinității sugerînd-o tocmai șerpilor sinuoși¹⁵. Reprezentarea cerului prin frontonul unui templu pune mai clar în lumină contaminarea cultului Cavalerului danubian cu mithraismul¹⁶, fapt verificat dealtfel și de dispunerea scenei cu fronton între *Sol* și *Luna*. Aceste împrumuturi au fost desigur favorite de implicațiile uraniene ale *Cavalerului*, relevate convingător de figurația registrului superior. Minzul¹⁷ simbolizează, odată cu cocoșul și berbecul¹⁸, moartea și învierea rituală a celor care se inițiau în misterele cultului. Acest animal completează astfel tematica chthonian-eschatologică a registrului inferior. În sprijinul interpretării aduc asocierea calului și călărețului cu *Attis*,

⁵ Idem, ED, 7, 1937, p. 210.

⁶ Ibidem, p. 209.

⁷ Ibidem, p. 210.

⁸ Cu excepția unui caz fortuit din *terracolla* de la Viminacium (Moesia Superior) avînd însă întreagă figurația registrului superior dispusă în fronton, Idem, CMRED, I, monum. 55.

⁹ Idem, ED, 7, 1937, p. 227, fig. 3.

¹⁰ Ibidem, p. 229.

¹¹ Ibidem, p. 210.

¹² Idem, CMRED, I, monum. 45.

¹³ Idem, ED, 7, 1937, p. 211.

¹⁴ Idem, CMRED, I, monum. 15—16 (din *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*), 9—10 (din *Potaissa*), 29, (dintr-o localitate necunoscută din *Dacia Superior*). Alte patru exemplare din *Tibiscum*, M. Moga, *Tibiscus*, 2, 1972, p. 39—51, fig. 2, 3, 6 și 7.

¹⁵ D. Tudor, ED, 7, 1937, p. 234.

¹⁶ Ibidem, p. 261.

¹⁷ Alungirea urechilor minzului apare și în cazul celor doi cai reprezentați într-un exemplar din *Apulum* (Idem, CMRED, I, monum. 4), fapt ce poate sugera eventuala proveniență apulensă a tăbliței de la Miercurea Sibiului.

¹⁸ Idem, ED, 7, 1937, p. 258—259, 265—267.

simbol funerar prin excelență, pe unele monumente sculpturale din Dacia romană¹⁹. Asocierea amintește de *Cybele*, al cărei acolit era *Attis*, ceea ce sublinează împrumuturile metroaciste ale cultului Cavalerului danubian. Contaminarea cu *Cybele* reiese apoi din scena sacrificării și îmbăierii inițianților în singele berbecului (*criobolion*), animalul preferat al lui *Attis*²⁰, dar și din cele trei registre ale tăbliței, personificări ale cerului, pământului și spațiului subpământean infernal, din triplicul scenelor și tripartiția simbolurilor (trei piini și trei personaje etc. în registrul inferior), trei fiind momentele inițiatice în metroacism²¹ și prin împrumut în cultul Cavalerului danubian. Toate aceste implicații religioase și rituale ale frontonului și minzului din repertoarul figurativ al tăbliței de la Miercurea-Sibiului sînt direct condiționate de tendințele pregnant sincretiste ale cultului *Cavalerului* în perioada Severilor, tendințe care au determinat tocmai acum apariția categoriei *B* de monumente, cu doi *Cavaleri* și o simbolistică mult mai largă.

În sfîrșit, descoperirea tăbliței în interiorul 4 al clădirii de la Miercurea-Sibiului dovedește cu certitudine, tocmai dată fiind funcția de *stabulum* a interiorului, că divinitatea de sorginte dacică reprezentată era protectoarea cailor și implicit a călăreților, atribut admis de D. Tudor, care a propus, în lumina argumentelor sale de altă natură, unele asocieri ale Cavalerului danubian cu *Epona*²²

Ein Denkmal des Donaureiters aus Miercurea Sibiului

ZUSAMMENFASSUNG

Das vorgestellte Denkmal gehört zu einem Profanbau des Badenweilers (*aquae*) und der Strassenstation (*mansio*) aus Miercurea Sibiului. Datiert wurde es mit Hilfe einer Münze, die im Jahre 194 u.Z., zur Zeit der Severperiode, geprägt wurde. Das Denkmal, das aus einer Tontafel gefertigt worden ist, reiht sich dem Typus „ein Reiter und fünf Anhänger“ ein, ein Typus, der den Übergang zur Kategorie „mit zwei Reitern“ markiert. Sämtliche Funde aus der Gruppe des beschriebenen Täfelchens stammen aus Oberdazien, was den Beitrag dieses Kulturraumes zur Entwicklung der dem Donaureiter gewidmeten Plastik sowie die dakische Grundlage des Kults unterstreicht. Das Denkmal beinhaltet zwei besondere ikonographische Elemente seines Typus, den Giebel im oberen und das Fohlen im unteren Register, was die Verschmelzung des Mithraismus und das Metroacismis belegt und zugleich auch die vorherrschend synkretistische Ausrichtung des Donaureiter-Kults zur Zeit der Severperiode unterstreicht. Die Entdeckung des Denkmals im Innenraum 4 des Profanbaus von Miercurea Sibiului, das die Funktion ein *stabulum* erfüllte, ist ein Beweis, das diese Gottheit die Pferde und Reiter schützte, aus welchem Grunde sie mit *Epona* in Verbindung gesetzt wurde.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

- Abb. 1. Der Plan des römischen Profanbaus von Miercurea-Sibiului. 1– 3 Zimmer. 4 *Stabulum*. 5 Hof.
a. Der Ort der Entdeckung des Täfelchens, das den Donaureiter darstellt.
Abb. 2. Das Täfelchen, das den Donaureiter von Miercurea-Sibiului darstellt.

¹⁹ O. Floca, W. Wolski, BMI, 42, 3, nr. 70 etc.

²⁰ D. Tudor, *op. cit.*, p. 269.

²¹ *Ibidem*, p. 275.

²² *Ibidem*, p. 213–215 și în special 221–222.